

Σλάιερμαχερ: Περί μετάφρασης, ερμηνείας και κριτικής

Friedrich Schleiermacher: *Περί μετάφρασης, ερμηνείας και κριτικής* (μτφρ.-σχ. Δημήτρης Υφαντής & Βάλια Κακοσίμου, εισαγωγή-επιμ. Δ. Υφαντής). Αθήνα: Ροές 2017, 212 σ., 18 €.

Κρίνει η Αικατερίνη Καλέρη (Πανεπιστήμιο Πατρών)

kaleri@upatras.gr

Η έκδοση περιλαμβάνει τέσσερα επιλεγμένα κείμενα του Γερμανού θεολόγου και φιλοσόφου της εποχής του Ρομαντισμού, μεταφραστή του Πλάτωνα, Φρήντριχ Ερνστ Ντάνιελ Σλάιερμαχερ (1768-1834): μια πλήρως επεξεργασμένη ανακοίνωση από το 1813 στη Βασιλική Πρωσική Ακαδημία Επιστημών «Περί των διαφόρων μεθόδων της μετάφρασης» και τρία κείμενα που προέρχονται από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις περί «Ερμηνευτικής και Κριτικής» που ο Σλάιερμαχερ πρόσφερε για περισσότερο από μια εικοσαετία στα πανεπιστήμια του Χάλλε και (από το 1810) του Βερολίνου. Οι παραδόσεις αυτές, τις οποίες ο Σλάιερμαχερ δεν επεξεργάστηκε για δημοσίευση, εκδόθηκαν μετά θάνατον, το 1838, από τον μαθητή του Φρήντριχ Λύκε (Friedrich Luecke) με χρήση και σημειώσεων φοιτητών από τα μαθήματα. Στην προκείμενη έκδοση δημοσιεύονται: α) το συντομότερο σημείωμα «Γενική Εισαγωγή», συντεθειμένο από ποικίλο υλικό από τον Λύκε, β) το κείμενο «Εισαγωγή» στο μέρος της Ερμηνευτικής (με ελληνικό τίτλο «Εισαγωγή στην ερμηνευτική»), του 1819, που παρακολουθεί μια συστηματική μεν, αλλά σχηματικά οργανωμένη καταγραφή των βασικών θέσεων της ερμηνευτικής από τον ίδιο τον Σλάιερμαχερ με ενσωματωμένες από τον Λύκε φοιτητικές σημειώσεις, και γ) ένα κείμενο γραμμένο σε συνεχή λόγο από τον Σλάιερμαχερ, το οποίο ο Λύκε τοποθέτησε χωρίς τίτλο ως εισαγωγή στην ενότητα της Κριτικής (εδώ με ελληνικό τίτλο «Εισαγωγή στην κριτική»), το οποίο τελειώνει αποσπασματικά και δεν χρονολογείται από τον Λύκε. Η συμπερίληψη αυτών των τόσο διαφορετικής προέλευσης, χρονολόγησης και μορφολογίας κειμένων σε μία ενιαία έκδοση δικαιολογείται από το ενιαίο θεωρητικό υπόβαθρο που τους παρέχει η φιλοσοφική θεωρία του Σλάιερμαχερ για τη γλώσσα, την κατανόηση της αλλότριας γλωσσικής έκφρασης και τη μέθοδο της ερμηνείας γραπτών μνημείων του λόγου.

Η έκδοση αυτή πρέπει κατ' αρχάς να αποτιμηθεί ως μία ακόμη συμβολή του εκδοτικού οίκου «Ροές» αλλά και του επιμελητή και συν-μεταφραστή –μαζί με τη Βάλια Κακοσίμου– Δημήτρη Υφαντή στην παρουσίαση της περιοχής της *ερμηνευτικής*,¹ που στην ελληνική

---

¹ Μετά τη δημοσίευση του δοκιμίου του Βίλχελμ Ντίλταϊ *Η γένεση της Ερμηνευτικής* (Αθήνα: Ροές 2010). Επίσης το δοκίμιο περί μετάφρασης υπάρχει ήδη στα ελληνικά (σε

βιβλιογραφία είναι πενιχρή και εξαιρετικά αποσπασματική τόσο ως προς τις εκδόσεις των πηγών όσο και σε μελέτες. Σημαντικοί επιστημονικοί και ιστορικοί λόγοι καθιστούν μια τέτοια πρωτοβουλία ιδιαίτερα ευπρόσδεκτη. Κατ' αρχάς, μία από τις ιστορικές ρίζες της ίδιας της ερμηνευτικής παράδοσης βρίσκεται στην αλεξανδρινή και περγαμηνή φιλολογία των ελληνιστικών χρόνων. Η γνώση της νεότερης ερμηνευτικής θα συνέβαλλε στη γνώση της ιστορικής συνέχειας της πρόσληψης της αρχαίας ελληνικής φιλολογικής παράδοσης και της εξέλιξης των κλασικών σπουδών. Δεύτερον, από τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν κυριάρχησε η ρομαντική ερμηνευτική ως θεωρία των ανθρωπιστικών επιστημών στα μεγάλα πανεπιστήμια της Ευρώπης, με πρωτοπόρο το Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, γενεές Ελλήνων επιστημόνων εκπαιδεύτηκαν στα πανεπιστήμια αυτά² μεταφέροντας με το έργο και τη διδασκαλία τους επιστημονικούς προσανατολισμούς, των οποίων οι φιλοσοφικές, μεθοδολογικές, θεωρητικές και ιστορικές προϋποθέσεις δεν έχουν ακόμα, κατ' ουσίαν, μελετηθεί στον ελληνόφωνο επιστημονικό χώρο.³ Τέλος, στη σύγχρονη μας ελληνική φιλοσοφία εκδηλώνεται έντονο ενδιαφέρον για τα ρεύματα της ηπειρωτικής παράδοσης, όπως είναι η φιλοσοφική ερμηνευτική του 20ου αιώνα και η φαινομενολογία, η ερμηνευτική φαινομενολογία, ο αποδομισμός κ.τ.λ. Η απουσία από την ελληνική βιβλιογραφία της ερμηνευτικής του 19ου αιώνα, που επέδρασε καθοριστικά ή υπήρξε σημαντικός συνομιλητής κατά τη διαμόρφωση των τάσεων αυτών, αποτελεί περιορισμό για την έρευνα.

Τα κείμενα συνοδεύονται από μια ιδιαίτερα χρήσιμη «Εισαγωγή του Επιμελητή» (σ. 7-54), η οποία περιέχει μεταξύ άλλων μια αναφορά στον βίο και το έργο του Σλάιερμαχερ, στο περιεχόμενο των κειμένων και τη σημασία της ερμηνευτικής του και επεξηγήσεις για την κατάσταση των πηγών και τις επιλογές και στρατηγικές των μεταφραστών για την έκδοση στα ελληνικά. Ο Δημήτρης Υφαντής προσφέρει μια σφαιρική εικόνα για το πολύπλευρο έργο του Σλάιερμαχερ, με αναφορές και στην εξέχουσα σημασία του ως κληρικού, ιεροκήρυκα και θεολόγου, ανανεωτή της προτεσταντικής θεολογίας κατά τον 19ο αιώνα αλλά και στο λιγότερο γνωστό συνολικό του φιλοσοφικό σύστημα και στο μεταφραστικό του έργο. Με μελετημένη συντομία σκιαγραφείται ο Σλάιερμαχερ στην ενότητα αυτή ως ένας μαχητικά φιλελεύθερος δημόσιος άνδρας, στενός συνεργάτης στον κύκλο των Ρομαντικών με καθοριστική συμμετοχή σε όλες τις συντελούμενες πνευματικές διεργασίες και δικαιολογημένα ως μια από τις ισχυρότερες πνευματικές προσωπικότητες της εποχής του. Γενικά, στις αρετές της ενότητας αυτής ανήκει ότι κατορθώνει να μας μεταδώσει μια εναργή εικόνα για τη μοναδικότητα της εποχής του Ρομαντισμού ως εποχής δημιουργικών πνευματικών και πολιτικών ανακατατάξεων σε όλους τους τομείς του

διγλωσση έκδοση) σε μετάφραση-εισαγωγή-επίμετρο του Κωνσταντίνου Κοτσιαρού: Friedrich Schleiermacher, *Περί των διαφόρων μεθόδων του μεταφράζειν* (Αθήνα: Gutenberg 2014)· το αναφέρει και ο Υφαντής, «Εισαγωγή του Επιμελητή», σ. 49. Η έκδοση του Κοτσιαρού ερμηνεύει το δοκίμιο αυτό όμως υπό τη στενή οπτική γωνία μιας μεθοδολογίας της μεταφραστικής πράξης.

² Ενδεικτικά, μόνο στη Γερμανία έχουν σπουδάσει οι Γ. Χατζιδάκις, Γρ. Βερναρδάκης, Χ. Τσουντας, αλλά και από τη νεότερη γενιά οι Λ. Πολίτης, Ι. Συκουτρής, Ι. Κακριδής.

³ Βλ.: Χ. Μ. Νιφτανίδου, «Ο Ιωάννης Συκουτρής ως αναγνώστης του F.D.E. Schleiermacher», *Φιλολογός*, 169 (2017), σ. 338-353.

πολιτισμού, οι οποίες συμπυκνώνονται στην ίδρυση του νέου Πανεπιστημίου του Βερολίνου (1810) και την αναδιάρθρωση όλου του συστήματος της παιδείας πάνω σε ιδέες ανθρωπισμού και φιλελευθερισμού, προσπάθειες στις οποίες ο Σλάιερμαχερ συμμετείχε ενεργά και θεσμικά.

Η εισαγωγική παρουσίαση του περιεχομένου των κειμένων και της σημασίας της ερμηνευτικής του Σλάιερμαχερ (σ. 22-54) εστιάζει ορθώς στη συμβολή του στη φιλοσοφική θεμελίωση της ερμηνευτικής υπό τους όρους μιας *υπερβατολογικής ερωτηματοθεσίας*. Ο Σλάιερμαχερ παρουσιάζεται, όπως το διατυπώνει κάπως πυκνά ο Υφαντής, ως «ο πρώτος διανοητής» που καθιστά την κατανόηση και την ερμηνεία, «αναδεδειγμένες στη βαθύτερη γλωσσική και ιστορική τους διάσταση, κεντρικό ζήτημα του φιλοσοφικού στοχασμού» (σ. 35). Αυτό που συμπυκνώνει η διατύπωση αυτή είναι το γεγονός ότι η θεωρία του Σλάιερμαχερ συνδέει τη δυνατότητα κατανόησης και ερμηνείας γλωσσικών εκφράσεων με θεμελιώδεις λειτουργίες του νοείν και της ανθρώπινης αντίληψης ως *δημιουργικές διαδικασίες παραγωγής λόγου*. Αυτό που δεν προκύπτει με επαρκή καθαρότητα στο σημείο αυτό είναι ότι ο Σλάιερμαχερ δίνει, ουσιαστικά, συστηματικό φιλοσοφικό υπόβαθρο στις επαναστατικές ιδέες για τον ανθρώπινο λόγο και τη γλώσσα που αναπτύσσονται ήδη από τα μέσα του 18ου αιώνα και είναι γενικότερα συστατικές του πνευματικού ρεύματος του Ρομαντισμού. Η ιδέα για την *ενότητα γλωσσικής έκφρασης και νοήματος*, που είναι βασική στην ερμηνευτική του Σλάιερμαχερ, έχει κάνει την εμφάνισή της ήδη στα δοκίμια του Γ. Γκ. Χέρντερ για τη λογοτεχνία και την προέλευση της γλώσσας.⁴ Ο Υφαντής φαίνεται να συσχετίζει κυρίως το δοκίμιο *Περί μετάφρασης* με τις αντίστοιχες συζητήσεις στους κύκλους των Ρομαντικών (σ. 36),⁵ ενώ δίνει στην *ερμηνευτική θεωρία* του Σλάιερμαχερ μια ιστορικά περισσότερο αυτοτελή θέση, θέλοντας ίσως να τονίσει την πρωτοτυπία της. Οι ιστορικές αναλογίες αποκαθίστανται επί της ουσίας με την αντιδιαστολή της νέας ερμηνευτικής έναντι της προ-ρομαντικής θεωρίας της γλώσσας και της ερμηνείας στο πλαίσιο της μεταφυσικής του ορθολογισμού, όπου η ερμηνευτική αποτελούσε κλάδο της λογικής. Εδώ χάριν πληρότητας θα μπορούσε να έχει αναφερθεί η πρώτη συγγραφή *γενικής ερμηνευτικής*, με ορθολογιστικό πρόσημο βέβαια, από τον Γκ. Φρήντριχ Μάιερ (Georg Friedrich Meier) το 1757.⁶ Επίσης, ορθά επισημαίνει ο Υφαντής τη διαφορετική σημασία της «ρητορικής» ως «αλληλένδετης» με την ερμηνεία στον Σλάιερμαχερ, εφόσον νοείται υπό την προϋπόθεση της *ενότητας μορφής και περιεχομένου του λόγου στην ατομική έκφραση* και πλησιάζει έτσι προς το ύφος (το ύφος όμως,

⁴ Johann Gottfried Herder, *Fragmente über die neue Deutsche Literatur* (1766/67) και «Abhandlung über den Ursprung der Sprache» (1772) ως τα πλέον αντιπροσωπευτικά.

⁵ Ακριβέστερο θα ήταν ο συσχετισμός να γινόταν ειδικά με τα μεγάλα *μεταφραστικά* εγχειρήματα των Ρομαντικών, όπως π.χ. του Α.Β. Σλέγκελ (Σαίξπηρ) και του Κρ. Μ. Βήλαντ (Christoph Martin Wieland, 1733-1813, Οράτιο, Κικέρωνα, Σαίξπηρ, Ξενοφώντα), τον οποίον ο Υφαντής επίσης αναφέρει ονομαστικά (σ. 36). Πρβλ. Κ. Κοτσιάρος, «Μεταφραστική θεωρία και πράξη στον γερμανικό Ρομαντισμό. Η περίπτωση Σλάιερμαχερ», επίμετρο στο: Schleiermacher, *Περί των διαφόρων μεθόδων του μεταφράζειν*.

⁶ Georg Friedrich Meier, *Versuch einer allgemeinen Auslegungskunst* (1757), επιμ. Axel Buehler & Luigi C. Madonna (Hamburg: Felix Meiner 1996).

όχι «νοούμενο υπό ευρεία σημασία» (σ. 43), αλλά υπό μια ειδική τεχνική έννοια που αναπτύσσεται στην ποιητική του ρομαντισμού και δεν αντιστοιχεί προς τις παραδοσιακές τυπολογίες των ειδών ρητορικού ύφους). Χρήσιμη θα ήταν εδώ μια αναφορά στη σημασιολογική διάκριση μεταξύ «res» και «verbum» της παραδοσιακής ρητορικής. Το ότι «ήδη από την αρχαιότητα» ρητορική και ερμηνεία θεωρούνται αντίστροφες διαδικασίες δεν φωτίζει τους μετασχηματισμούς των εννοιών αυτών στην ιστορία της πρόσληψής τους (πρβλ. σ. 42 κ.ε., σ. 125 κ.ε. και υποσημ. 66.). Τέλος, ο Υφαντής κάνει λόγο για «προκριτική» (σ. 37) –και όχι για *προ-ρομαντική*– ερμηνευτική. Τούτο απηχεί μια γενικότερη αποτίμηση των σύνθετων ιστορικών συσχετισμών, και ιδίως της σχέσης της κριτικής φιλοσοφίας με τον Ρομαντισμό, συζήτηση την οποίαν εύλογα δεν ανοίγει στο πλαίσιο του εισαγωγικού σημειώματος.⁷ Σημαντικότερη είναι η διευκρίνιση ότι η θεωρία του Σλάιερμαχερ «υπερβαίνει το καντιανό πλαίσιο» και «προοικονομεί την καλούμενη “ιστορική συνείδηση” [...] καθιστώντας τους απριοριστούς στο πλαίσιο εκείνο όρους υποκείμενους στο ιστορικό γίγνεσθα» (σ. 36 κ.ε.).

Η ιστορική αυτή αποτίμηση οδηγεί στην ανάδειξη της σημασίας της ερμηνευτικής του Σλάιερμαχερ, που εν πολλοίς έγκειται στη συστηματοποίηση των μεθοδολογικών και θεωρητικών συνεπειών που απορρέουν από το πρόταγμα της *ιστορικότητας του λόγου* σε μια ενιαία φιλοσοφική θεωρία, της οποίας κύριο χαρακτηριστικό είναι η δυναμική και εμπράγματη θεώρηση του λόγου. Εδώ «το πνεύμα και η ομιλία του ατομικού ανθρώπου είναι αφενός ο “τόπος” φανέρωσης της γλώσσας, αφετέρου δε εκείνος συνάμα της ορισμένης της διαμόρφωσης» (σ. 42). Στο εισαγωγικό σημείωμα παρουσιάζονται, επίσης, τα βασικά τεχνικά σημεία που προκύπτουν από αυτήν τη θεώρηση για την ερμηνεία, όπως είναι η δημιουργικότητα της ερμηνευτικής διαδικασίας (ως αντιστροφή της εξ ίσου δημιουργικής διαδικασίας παραγωγής λόγου), η απορρέουσα ανάγκη διαμεσολάβησης μεταξύ της παγιωμένης γλώσσας (γραμματικής) και της προσωπικά και ατομικά διαμορφωμένης έκφρασης, η ανασύνθεση από τον ερμηνευτή του εγγεγραμμένου στην ατομική διαμόρφωση της γλωσσικής έκφρασης κανόνα που την νοηματοδοτεί, η διαλεκτική σχέση μεταξύ δύο επιπέδων ερμηνείας: του επιπέδου της *γραμματικής* και της «*ψυχολογικής*» ή «*τεχνικής*» *ερμηνείας* που αποδίδει την ατομική υφή του κειμένου κ.ά. Ο Υφαντής συνοδεύει την ανάλυσή του με εκτεταμένες διευκρινιστικές υποσημειώσεις (βλ. υποσημ. 25-28) που αφορούν σε κρίσιμα στοιχεία για την κατανόηση της ερμηνευτικής του Σλάιερμαχερ. Τέτοια είναι η χρήση του καντιανού όρου του «σχήματος» και του «σχηματισμού», το ερώτημα για τη διάκριση μεταξύ «τεχνικής» και «ψυχολογικής» ερμηνείας και το ζήτημα της «σημασιοπλαστικής» δύναμης της γλώσσας. Μάλλον, όμως, προτείνει μια ερμηνεία παρά παραπέμπει στη σχετική συζήτηση, αν και αυτό κάποιες φορές θα ήταν επιβεβλημένο.⁸

⁷ Πρβλ. M. Frank, «Einleitung des Herausgebers», στο: F. D. E. Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik*, εισαγ.-επιμ. M. Frank (Frankfurt a.M.: Suhrkamp 1977), σύμφωνα με τον οποίον η ρομαντική ιδέα της συνάρτησης σημαινομένου και σημαίνοντος καθίσταται δυνατή μόνο στον χώρο που διάνοιξε η καντιανή υπερβατολογία ως κριτική της μεταφυσικής.

⁸ Πρβλ. σχόλιο 27, σ. 43, όπου ο Υφαντής αναφέρεται στον ρόλο της «διαίσθησης».

Μόνο μέσα από αυτή τη ριζικά νέα θεώρηση της γλώσσας και του κατανοείν γίνονται πλήρως κατανοητά τα ουσιώδη ζητήματα μεθοδολογίας της μετάφρασης και της κριτικής των κειμένων που θεματοποιούν τα δύο άλλα βασικά κείμενα της έκδοσης. Σε αυτό ακριβώς το πνεύμα παρουσιάζονται από τον Υφαντή (σ. 22-27 και 32-35). Το δοκίμιο *Περί μετάφρασης*, που είχε και εξακολουθεί να έχει μεγάλη απήχηση, αποτελεί την πρώτη θεωρητικά θεμελιωμένη μελέτη των προβλημάτων που ανακύπτουν για τη μετάφραση υπό το δεδομένο τόσο της ενότητας νοήματος και γλωσσικής έκφρασης όσο και της νοηματοδότησης μιας γλώσσας μέσα στη συνάρτηση της ενότητας του κοσμοειδώλου που παράγει ένας πολιτισμός. Αλλά και στην περίπτωση της *κριτικής*, που αποτελεί μια ιστορικά εμπεδωμένη πρακτική τέχνη, αποδεικνύεται ότι η νέα θεώρηση καθιστά εφικτό έναν ευκρινέστερο προσδιορισμό της ίδιας της κριτικής ως *αυτοτελούς διαδικασίας*, σαφώς διαχωρισμένης από την ερμηνεία. Αυτό επιτρέπει όχι μόνο τον έλεγχο των μέχρι τούδε υποδιαίρέσεων της κριτικής ως *ad hoc* ή *αθεμελίωτων*, αλλά και την ορθότερη αποτίμηση της αποδεικτικής αξίας των διαφόρων ειδών επιχειρημάτων για την αποκατάσταση του γράμματος των κειμένων, π.χ. με τη βοήθεια της διάκρισης ανάμεσα σε σφάλματα «μηχανικά» και σφάλματα «από ελευθερία».

Η μετάφραση των κειμένων, σε εύληπτα ελληνικά, σε κανένα σημείο δεν χρειάζεται τη συνδρομή του πρωτοτύπου για να γίνει κατανοητή. Σε σημεία αμφίβολα οι μεταφραστές παραθέτουν και τη γερμανική διατύπωση ή επισημαίνουν ότι αποδίδουν το χωρίο νοηματικά ή συμπληρώνουν, ορατά για τον αναγνώστη, τα νοηματικά κενά. Αυτό, αν και συμβαίνει περισσότερο συχνά απ' ό,τι θα αναλογούσε σε μια μετάφραση για σκοπούς ερευνητικούς, γίνεται προσεκτικά και πάντως διευκολύνει την κατανόηση του ενίοτε ελλειπτικού πρωτοτύπου. Επίσης, στα σχόλια των Λύκε και Φρανκ που διατηρούνται, προστίθενται και τα ερμηνευτικά σχόλια των μεταφραστών. Τέλος, η έκδοση συνοδεύεται και από γερμανο-ελληνικό γλωσσάριο. Κριτικά θα σημείωνα εδώ το ότι δεν τηρείται στο ελληνικό κείμενο ο χωρισμός του πρωτοτύπου σε παραγράφους, πράγμα που δεν συνάδει με μια αρχή φιλολογικής πιστότητας στο πρωτότυπο, ενώ εμποδίζει και την αντιπαράθεση με αυτό.⁹ Συζητήσιμες αποδόσεις μπορούν να εντοπισθούν, όπως π.χ. το «mitteilen/Mitteilung» μεταφράζεται ως «γνωστοποιώ/γνωστοποίηση» αντί του εν προκειμένω ίσως περισσότερο εύστοχου «ανακοίνωση» (ή και «κοινωνηση»;) ή το «Zusammenhang» ως «αλληλουχία», ενώ διαθέτουμε το σαφέστερο και ακριβέστερο «συνάρτηση». Περισσότερο βαρύνουν, όμως, κάποιες μεταφραστικές επιλογές που

Ο Μάνφρεντ Φρανκ, σύγχρονος επιμελητής της έκδοσης Λύκε των παραδόσεων, σημειώνει ότι δεν απαντάται πουθενά στα κείμενα του ίδιου του Σλάιερμαχερ ο όρος «Einfühlung» που σημαίνει «διαίσθηση». Η ψυχολογιστική ερμηνεία της ερμηνευτικής του Σλάιερμαχερ προέρχεται από μεταγενέστερους συγγραφείς (M. Frank, ό.π., σημ. 7, σ. 47). Στην αμέσως επόμενη υποσημείωσή του ο Υφαντής (σ. 44, υποσημ. 28), σχολιάζοντας τον όρο «ψυχολογική ερμηνεία», σημειώνει όμως ότι η ψυχολογιστική ανάγνωση της ερμηνευτικής του Σλάιερμαχερ προέρχεται από την πρόσληψη του Ντίλταϋ, που υιοθετείται και από τον Γκάνταμερ. Αυτό δημιουργεί κάποια ανακολουθία.

⁹ Ομοίως και οι ελαφρές παραλλαγές των τίτλων χωρίς επισήμανση (βλ. ανωτέρω, 1η παράγραφος).

επιτρέπουν φιλοσοφικές παρανοήσεις ή δεσμεύουν προς συγκεκριμένη κατεύθυνση την κατανόηση, όπως η απόδοση του όρου «divinatorisch» με τον όρο «μαντικός», που στα ελληνικά δεν αποφεύγει ούτε την ψυχολογιστική ερμηνεία ούτε την αναφορά σε μια διαδικασία εν πολλοίς ανορθόλογη. Στη χρήση του Σλάιερμαχερ το «divinatorisch» έχει καθαρά τη μεθοδολογική σημασία ενός *αναγκαίου όρου για τη δυνατότητα κατανόησης εν γένει*. Δηλώνει μια σκέψη που εκκινεί υπό την *κανονιστική προ-υπόθεση μιας συγκεκριμένης ενότητας του όλου* και νοείται κυρίως σε αντίθεση προς τη λογική-παραγωγική σκέψη. Μια απόδοση ως «προορατικός» θα ήταν ευτυχέστερη.¹⁰ Ομοίως, ο χαρακτηρισμός της ερμηνείας ως «kunstmaessig» από τον Σλάιερμαχερ –με την έννοια μιας διαδικασίας που έχει σύστημα και κανόνες χωρίς όμως να είναι μηχανισμός– που αποδίδεται με τον όρο «έντεχνος» φέρνει τη διαδικασία της ερμηνείας, άστοχα, κοντά στην ποίηση (βλ. σ. 135). Καλύτερα αποτελέσματα θα είχε η απόδοσή του με το επίθετο «τεχνικός».¹¹ Τέλος, η απόδοση της κεντρικής για την ερμηνευτική του Σλάιερμαχερ έννοιας «nach-bilden» ως «ομοίωσης» δεν φανερώνει τον τεχνικό και συστηματικό χαρακτήρα που ο Σλάιερμαχερ αποδίδει στην ερμηνεία. Ο όρος «ανα-σύνθεση» ή «επανάληψη της σύνθεσης» θα ήταν εδώ καταλληλότερος, προ πάντων που στο πρωτότυπο χρησιμοποιείται ισοδύναμα με το «nach-konstruieren».¹² Με όλες αυτές τις επιλογές φανερώνεται κάποια αβεβαιότητα εκ μέρους των μεταφραστών ως προς τον επιστημολογικό χαρακτήρα της ερμηνείας, τη συστηματικότητα και την ορθολογικότητά της, και πάντως δεν αποκλείονται συνήθεις ψυχολογιστικές και ανορθολογιστικές ερμηνείες της, πολύ μάλλον που ο Υφαντής επικαλείται ο ίδιος και την προβληματική έννοια της «διαίσθησης» (βλ. σημ. 8).

Ανεξαρτήτως όμως τέτοιων διαφορών, η όλη επιμέλεια δεν διευκολύνει μόνο μια βαθύτερη κατανόηση των μεταφρασμένων κειμένων, αλλά προσφέρει στοιχεία για κριτικό έλεγχο και διατυπώνει θέσεις που μπορούν να προκαλέσουν επιστημονική συζήτηση. Η προσθήκη ενός ευρετηρίου εννοιών και ονομάτων, μια περισσότερο συγκροτημένη δευτερεύουσα βιβλιογραφία, καθώς και η συμπερίληψη ελληνικής βιβλιογραφίας¹³ θα υπηρέτουσαν τους επιστημονικούς σκοπούς της έκδοσης. Το ίδιο και μια αυστηρότερη βιβλιογραφική τεκμηρίωση στον υπομνηματισμό. Η όλη παρασκευή του υλικού προσπαθεί

¹⁰ Με αυτό θα εγκατέλειπα και τη δική μου (βλ. Καλέρη, σημ. 13) αρχική απόδοση του όρου ως «ενορατικός», ακριβώς λόγω των συνδηλώσεων για μια αμεσότητα της αντίληψης. Το «προορατικός» μένει κοντά στην παραστατικότητα των επιλογών του Σλάιερμαχερ, χωρίς να συνδηλώνει κατ' ανάγκη αμεσότητα της πρόσβασης. Έναντι των «προληπτικός», «προκατανοητικός», που προεξοφλούν τη συνέχεια της έννοιας στους Χάιντεγκερ και Γκάνταμερ, το «προορατικός» παραπέμπει στο προηγούμενο του *Περί ποιητικής* 1448b16 (προεωρακώς).

¹¹ Πρβλ. στη σ. 125, όπου η πρόταση «Ακόμη και αν παντού ακολουθούμε έντεχνη διαδικασία...» στα ελληνικά προσλαμβάνεται σε πρώτη ανάγνωση ως αντιφατική.

¹² Βλ. στην έκδοση του Μ. Φρανκ, σ. 93 κάτω, τη θέση αρ. 18: «nachkonstruieren» (εδώ, σ. 164, «ανασυγκρότηση»).

¹³ Σημειώνονται εδώ, χάριν πληρότητας, η μετάφραση του δοκιμίου του Σλάιερμαχερ *Περί Θρησκείας*, με εισαγωγή και σχόλια από τον Κ. Ανδρουλιδάκη (Αθήνα: Παπαζήσης 1997), το άρθρο της Αικ. Καλέρη, «Η θεμελίωση της σύγχρονης ερμηνευτικής από τον Φρήντριχ Σλάιερμαχερ», *Τνδικτος* 15, 2001, σ. 113-131, το μικρό βιβλίο *Ερμηνευτική της Άννας Τζούμα* (Αθήνα: Μεταίχμιο 2006), σ. 66-80, και το ήδη αναφερθέν «Επίμετρο» του Κ. Κοτσιαρού (παραπάνω σημ. [5]).

βέβαια να ισορροπήσει μεταξύ της απαιτούμενης για μια επιστημονική έκθεση τεκμηρίωσης και του όγκου των ζητημάτων που ανοίγει σε περιορισμένο χώρο. Παραμένει, όμως, γεγονός ότι μέσω της έκδοσης αυτών των μικρής σχετικά έκτασης κειμένων καταβάλλεται μεγάλη προσπάθεια να διαμεσολαβηθεί στο ελληνικό κοινό μια ολόκληρη, ελάχιστα γνωστή ως τώρα, θεωρία στη συστηματική και την ιστορική της σημασία.

Δημοσιεύθηκε: 27.12.2018

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Καλέρη, Αικατερίνη: (Βιβλιοκρισία του:) Friedrich Schleiermacher: *Περί μετάφρασης, ερμηνείας και κριτικής* (μτφρ. Δ. Υφαντής & Β. Κακοσίμου· Αθήνα: Ροές 2017). *Κριτικά* 2018-04, <<http://www.philosophica.gr/critica/2018-04.html>>.